

સ્ત્રીઓની બેવડી ભૂમિકાને કારણે સામાજિક આર્થિક સ્થિતિમાં આવેલ પરિવર્તન અને પરિવર્તન લાવનાર મુખ્ય પરિબલો

સાદા સમાજમાંથી જટિલ સમાજ તરફ આવતા વર્તમાન સમયની સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં પરિવર્તન આવતું જોવા મળ્યું છે.

જ્યાં પુરુષ પ્રધાન સમાજની અંદર આજે સ્ત્રીના દરજ્જામાં પરિવર્તન આવ્યું છે. જે મુજબ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિ પછી ઘણી મોટી સંખ્યામાં સ્ત્રીઓ આર્થિક ક્ષેત્રે સંગઠિત અને અસંગઠિત વિભાગમાં નોકરી કે વ્યવસાય કરવા લાગી છે.

સ્ત્રીઓ આજે બેવડી ભૂમિકા દ્વારા સમાજમાં પોતાનું સ્થાન અને દરજ્જામાં પરિવર્તન સાથે આજે દરેક ક્ષેત્રમાં કાર્યરત થવા પામી છે. જ્યાં આર્થિક ક્ષેત્રે સ્ત્રીઓ પોતે પગભર થઈ શિક્ષણ દ્વારા પોતાની બેવડી ભૂમિકાની ઝાંખી સમાજ સમક્ષ મૂકી રહી છે. આજે સ્ત્રી ઘરની કુટુંબની આર્થિક પરિસ્થિતિને સરભર કરી પોતાની બેવડી આર્થિક પરિસ્થિતિને સરભર કરી પોતાની બેવડી ભૂમિકાના ભાગરૂપે સમાજે પણ પોતાના વિશાળ કાર્યક્ષેત્રમાં સ્થાન આપ્યું છે. જ્યાં કુટુંબની જવાબદારી માત્રને માત્ર સ્ત્રીઓ દ્વારા જ સાર્થક થતી અને પુરુષ પ્રધાન સમાજની રચનાને કથોડી સ્ત્રી પુરુષના કદમથી કદમ મેળવી કુટુંબ અને સમાજના અનેક કાર્યોમાં પોતાની બેવડી ભૂમિકા પ્રદર્શિત કરે છે. જ્યાં આર્થિક ક્ષેત્રે જ નહિ પરંતુ કુટુંબના સામાજિક કાર્યો પ્રસંગોને સરભર કરી બંને ભૂમિકાને આજે યોગ્ય રીતે ભજવતી જોવા મળે છે એટલે કે સામાજિક અને આર્થિક ક્ષેત્રે પોતાનું શ્રેષ્ઠ સ્થાન પ્રદર્શિત કરતી પ્રાપ્ત થઈ છે.

પ્રસ્તાવના :

વર્તમાન સમયમાં પહેલા કરતાં સ્ત્રીના દરજ્જામાં પ્રમાણમાં સમયમાં સ્ત્રીને જોવા મળે છે. પહેલાના સમયમાં સ્ત્રીને દાસી ગણવામાં આવતી હતી, સ્ત્રીને મિલકત માનવામાં આવતી હતી સ્ત્રીને વેચી શકાય, ભેટ આપી શકાય, પરંતુ આધુનિક સમયમાં સ્ત્રીનું વ્યક્તિત્વ તરીકે અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. સ્ત્રીએ સમાજનું એક મહત્વનું અંગ છે. હવે એ બાબત સ્વીકારાય છે. પહેલા સમયમાં પણ સ્ત્રીઓની આર્થિક બાબતોમાં સક્રિય ભાગીદારી જોવા મળે છે. જેમ કે ખેતી પશુપાલન, ગૃહઉદ્યોગ, વેપાર જેવા કામકાજો જ્યારે કુટુંબમાં થતાં ત્યારે તેમાં સ્ત્રીઓની ભાગીદારી રહેલી જોવા મળતી પરંતુ આ બધા કામકાજની કમાણીના કામ કે રોજગાર તરીકે નોંધ લેવાતી નથી. કારણકે આવા કામ બજારમાં વેચાતા કે ખરીદાતા નથી.

સ્ત્રીઓનો સામાજિક દરજ્જો બદલાતા તેની સીધી અસર આર્થિક દરજ્જો પર પડેલ છે. સમાજમાં સ્ત્રી ધરની બહાર નીકળીને આર્થિક ઉપાર્જન કરવાની માન્યતા મળી સ્ત્રીના સામાજિક દરજ્જામાં આવેલ પરિવર્તન દેખાડે છે. સમય બદલાઈ રહ્યો છે, સમાજ બદલાઈ રહ્યો છે. તેની સાથે સાથે સ્ત્રીઓની આકાંક્ષાઓ અને મનોવલણો બદલાઈ રહ્યા છે. છેલ્લા બે દાયકામાં ભારતીય સમાજમાં ક્રાંતિકારી પરિવર્તનો આવ્યા છે. એમાંય સહુથી વધુ પરિવર્તન આવ્યું છે. તે ભારતીય નારી અને તેની વિચારસરણીમાં આજે સ્ત્રીએ સમાજે તેમના માટે સદીઓથી નક્કી કરેલ દીકરી, પત્ની, માતાની ભૂમિકા ઉપરાંત વિશેષ કંઈક ઈચ્છે છે.

તે પોતાની આગવી ઓળખ અને તેવા પ્રયત્નો કરે છે. આજની મહિલા જીવનમાં સફળ થવા ઈચ્છે છે. પછી તે ગૃહિણીની ભૂમિકા હોય કે નોકરિયાત સ્ત્રીની ભૂમિકા હોય ખાસ તો કારકિર્દીના ક્ષેત્રે ઉંચા સોપાનો સર કરવા માંગે છે. યુગો-પુરાણી વાહર સરણીને તોડીને તેમાંથી બહાર નીકળી વિશ્વ ઉપર છવાઈ જવાની ઈચ્છા તેનામાં જાગૃત થઈ છે અને સમય જતાં સ્ત્રીઓની ઘર બહારની આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ તરફના સમાજના જૂના વલણોમાં પણ પરિવર્તન આવ્યું છે અને સ્ત્રીની આર્થિક પ્રવૃત્તિને વેગ મળ્યો છે.

હવે સમાજના ભદ્ર ગણાતા મધ્યવર્ગમાં સ્ત્રીઓ ઘર બહાર નોકરી કે આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરે તે અનુચિત કે અનિચ્છનીય ગણવામાં આવતું નથી. પણ ઊલટું એવું માનવામાં લાગ્યું છે કે શિક્ષિત યુવતીઓએ અને પરણિત સ્ત્રીઓએ કોઈને કોઈ આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ અને પોતાની કમાણી દ્વારા કુટુંબને આર્થિક રીતે મદદરૂપ બનવું જોઈએ.

અભ્યાસના હેતુઓ :

1. સમાજમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓની બેવડી ભૂમિકા અંગે સમજ મેળવવી.
2. સ્ત્રીઓની બેવડી ભૂમિકાથી સામાજિક - આર્થિક સ્થિતિમાં આવેલ પરિવર્તન તપાસવા.
3. આ પરિવર્તન લાવતા પરિબલો તપાસવા.
4. તેમના કૌટુંબિક અને કાર્યક્ષેત્ર પર આવતી સમસ્યાઓના ઉકેલ સૂચવવા.

સંશોધન સાહિત્યની સમીક્ષા :

કુમારી વર્ષા દ્વારા “**Problem and challenges faced by Urban Working Women in India**” લેખ મે - 2014માં લખાયો છે. જેમાં અભ્યાસનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કામકાજ સ્ત્રીની સમસ્યાઓ સમજવા તેની સાથે સાથે સ્ત્રીઓ સ્થિતિ સલામતી સુરક્ષા, સામાજિક - આર્થિક લક્ષણો ઓળખવા અને કુટુંબ સમુદાય અને સમાજના સુધારા લાવવા માટે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ/સંસ્થાઓમાં સંડોવણી માટેનો અભ્યાસ છે. ગુપ્તા રીયા દ્વારા “**Social Economic Condition of Working Women in India**” આ લેખ એપ્રિલ 2014માં લખાયો છે. આ પેપર ભારતમાં સ્ત્રીના કામની સામાજિક - આર્થિક સ્થિતિ આવરી લે છે. આજે પણ એક સ્ત્રીની સ્થિતિ તેના પિતા અથવા પતિ કે પુત્ર કયાં હતી તે ઉપર રહેલો છે. આ જનરલ સર્વ સ્ત્રીની પરિસ્થિતિ વિશે ચિંતાનો વિષય છે.

અભ્યાસનું ક્ષેત્ર :

પ્રસ્તુત અભ્યાસ અમદાવાદમાં વસવાટ કરતી સરકારી કચેરીમાં નોકરી કરતી સ્ત્રીઓને લઈને કરવામાં આવ્યો છે. 100 જેટલી બેવડી ભૂમિકા ભજવતી અને સરકારી કચેરીમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ પાસેથી માહિતી એકત્રિત કરી છે. જે અમદાવાદ શહેર ખાતે આવેલ આશ્રમ રોડ પર જુદી જુદી સરકારી કચેરી જેવી કે પ્રોવિડંડ ફંડ, રીઝર્વ બંક, ઇન્કમ ટેક્ષ ઓફિસ, સ્ટેટ બંક ઓફ ઇન્ડિયા, આકાશવાણી વગેરેમાં નોકરી કરે છે.

અભ્યાસની પદ્ધતિ :

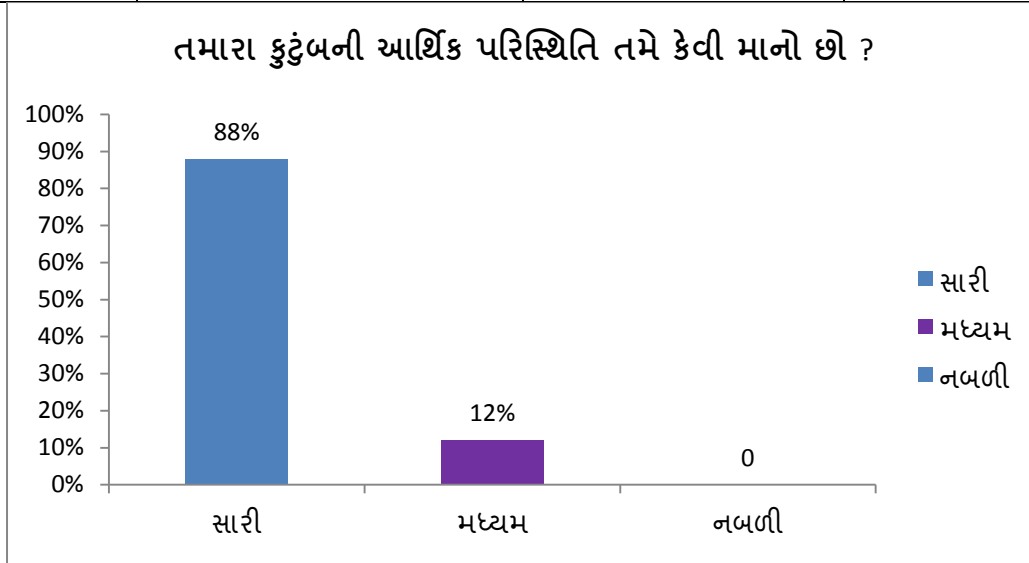
પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં માહિતી એકત્રીકરણની મુખ્ય પદ્ધતિ તરીકે મુલાકાતનો પ્રયોગ કર્યો છે. ઉપરાંત અભ્યાસમાં સ્નોબોલ પ્રયુક્તિનો ઉપયોગ કરેલ છે. માહિતી એકત્રીકરણના સાધન તરીકે મુલાકાત અનુસૂચિનો ઉપયોગ કર્યો છે.

માહિતીનું વિશ્લેષણ :

કોષ્ટક-1

તમારા કુટુંબની આર્થિક પરિસ્થિતિ તમે કેવી માનો છો ?

ક્રમ	વિગત	સંખ્યા	ટકા
1	સારી	88	88%
2	મધ્યમ	12	12%
3	નબળી	-	-
	કુલ	100	100 %

પોતાની કુટુંબની આર્થિક પરિસ્થિતી કેવી માનો છે. તે વિષે પૂછતા સારી પરિસ્થિતી કહેવાતા કુટુંબની ટકાવારી 88% જોવા મળી, આમ આર્થિક સધ્ધરતા વધારવા તથા કુટુંબમાં આર્થિક રીતે મદદરૂપ થવા નોકરી કરે છે. કુટુંબના સારા ભવિષ્ય માટે નોકરીમાં જોડાયા છે.

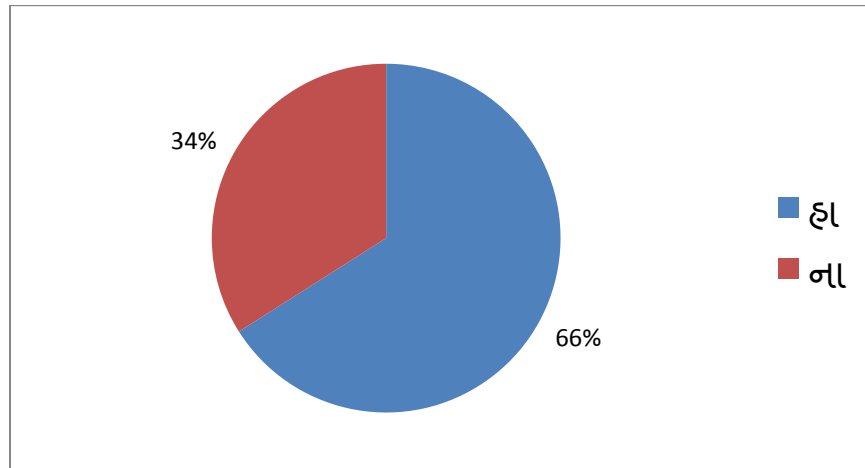
આ ઉપરાંત ઘરમાં લેવાતા નિર્ણયોમાં સ્ત્રી પોતાના વિચારો રજૂ કરી શકે છે. 100% ઉત્તરદાતા પોતાના વિચારો રજૂ કરી શકે છે. બાળકોનું શિક્ષણ, લગ્ન, મૂડી રોકવાની બાબત, ઘરમાં વસ્તુ લાવી અથવા કોઈ સામાજિક/ધાર્મિક પ્રસંગમાં જવું કે ના જવું બધા જ નિર્ણયોમાં તેમના મંતવ્ય રજૂ કરે છે. કુટુંબમાં સ્ત્રી એવું આધાર બિંદુ છે. જેની આસપાસ કુટુંબની પ્રવૃત્તિ અને નિર્ણયો ધૂમતા રહે છે.

વર્તમાન સમયમાં ઘરની બધી જ જવાબદારી / કૌટુંબિક બાબતોમાં સ્ત્રી વ્યક્તિગત ઈચ્છાની સ્વતંત્રતા ભોગવે.

કોષ્ટક-2

સ્ત્રીઓના પગભર થવાથી સમાજમાં પરીવર્તન આવી શકે છે.

ક્રમ	વિગત	સંખ્યા	ટકા
1	હા	66	66%
2	ના	34	34%
	કુલ	100	100 %

સમય બદલાતા સમાજમાં સ્ત્રીઓ સ્વાવલંબી બની છે. આર્થિક રીતે પગભર થતાં સમાજમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો અને ભૂમિકામાં જબરજસ્ત પરીવર્તન આવી રહ્યું છે. 66% સ્ત્રીઓ પગભર થવાથી પોતાનો વિકાસ થયો હોય, પગભર થવાથી કુટુંબ ગુજરાન ચલાવી શકે, બાળકોને શિક્ષણ અપાવી શકે છે. ટૂંકમાં સામાજિક - આર્થિક પરીવર્તન જોવા મળે છે.

સ્ત્રીના સામાજિક - આર્થિક દરજ્જામાં પરીવર્તન લાવતા પરિબલો :

સ્ત્રીની બેવડી ભૂમિકા અને તે દ્વારા આવતા સામાજિક - આર્થિક પરીવર્તન લાવતા પરિબલો સહાયક બન્યા છે.

(1) ઔદ્યોગિકરણ : ઔદ્યોગિકરણના પરિણામે પરંપરાગત કાર્યોનું સ્થાન યંત્રો એ લીધું યાંત્રિક પરિવર્તનને કારણે નવી ટેકનોલોજી થી વ્યક્તિગત વિશેષ જાગૃત બની છે.

ઔદ્યોગિકરણના કારણે સ્ત્રીઓને પણ ઘરની બહાર કારખાના અને ખાણોમાં કામ કરવા જવાનું થયું. જે તેની સામાજિક પરિસ્થિતિમાં બદલાવ જોવા મળ્યો છે. સ્ત્રીઓ ઘરની બહાર નીકળી નોકરીએ જવા લાગી, પરિણામે તેની રહેણીકરણી પહેરવેશમાં પરિવર્તન જોવા મળ્યું ઘરની બહાર નીકળવાની અન્ય સમાજના સભ્યો સાથે સંપર્ક વધ્યો તેથી તેની વિચાર-સરણી, નૈતિક મૂલ્યો અને સામાજિક મૂલ્યોમાં પરિવર્તન આવ્યું.

(2) શહેરીકરણ : ઔદ્યોગિકરણને કારણે ગામડાના લોકો અર્થોપાજન માટે શહેરમાં સ્થળાંતર થવા લાગ્યા, કુટુંબના સ્વરૂપમાં પણ પરિવર્તન આવ્યા. કુટુંબ નાના થવા લાગ્યા, શહેરમાં રહેવાથી પ્રાથમિક જરૂરિયાતો વધતાં સ્ત્રીઓ નોકરી ઉદ્યોગોમાં કામે જવા લાગી સમાજ પ્રત્યે દ્રષ્ટિકોણમાં પરિવર્તન આવ્યું.

(3) શિક્ષણ : શિક્ષણ આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં કોઈ પણ વ્યક્તિગત પરિસ્થિતિમાં પરિવર્તન લાવવા મહત્વનું પરિબલ છે. શિક્ષણ મેળવવાની સ્ત્રીઓના વ્યક્તિગતનો વિકાસ થયો. જાહેર ક્ષેત્રમાં ભાગ લેતી થઈ, આજના કમ્પ્યુટર યુગમાં ઉચ્ચ કક્ષાનું શિક્ષણ મેળવી સરકારી કચેરી અને ખાનગી કંપનીઓમાં સ્ત્રીઓને નોકરી મેળવવાની વિપુલ તક ઊભી થઈ છે. વ્યવસાય કરતી સ્ત્રીઓ પોતાના સંગઠનો રચે છે. આવા સંગઠનો સ્ત્રીઓને અન્યાય અને શોષણ સામે લડવાની નૈતિક શક્તિ પૂરી પડે છે. આવી શક્તિ સમાજના અન્ય ક્ષેત્રોમાં અન્યાય સામે અવાજ રજૂ કરવાનું બળ પૂરું પડે છે. આપણે એક સામાજિક પરિવર્તન છે.

તારણો :

1. સ્ત્રીની બેવડી ભૂમિકા થી સ્ત્રીનો એક વ્યક્તિગત તરીકે વિકાસ થયો છે. સ્ત્રીઓના વિચારોમાં પરિવર્તન (શિક્ષણ, જીવનસાથીની પસંદગી, માનસિકતા) વગેરેમાં પરિવર્તન જોવા મળે છે. ઉપરાંત લગ્નજીવનમાં અનુકૂળ સાધવામાં કોઈ તકલીફ પડતી નથી.
2. સ્ત્રીઓના વિકાસ માટે સરકાર પ્રોત્સાહન રૂપે નીતિઓ ઘડે છે. જે મદદરૂપ થઈ છે. રોજગાર વિનિમયકેન્દ્ર દ્વારા નોકરી મેળવી જેના કારણે આર્થિક પગભર થઈ છે.
3. પોતાનો વ્યક્તિગત ખર્ચ પોતાની આવકમાંથી કરે છે. જેથી આર્થિક રીતે સમૃદ્ધ છે.
4. બેવડી ભૂમિકાથી સમાજમાં મોબેદર જીવન જીવી શકે છે. પોતાની ઓળખ બનાવી શકી છે.
5. બેવડી ભૂમિકાથી સ્ત્રીઓનું સશક્તિકરણ થયું છે. સ્વતંત્ર બની છે. વ્યક્તિમતાનો વિકાસ થયો છે. આર્થિક રીતે સધર છે. જે સશક્તિકરણનું ઉદાહરણ છે.

સૂચનો :

1. કુટુંબના દરેક સભ્યોને સ્ત્રીને સહકાર અને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ. જેથી તેના સંઘર્ષમાં ઘટાડો થાય – ઘરની જવાબદારીમાં ભાગીદાર બનવું જોઈએ. કુટુંબ અને સમાજ બંને એ સ્ત્રીને સ્વતંત્રતા અને સમાનતા આપવી જોઈએ.
2. કુટુંબમાં સ્ત્રી બાળકને અભ્યાસ અંગે મોકળાશ મળે તેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. જેથી સ્ત્રી શિક્ષણમાં વધારો કરી શકાય.

3. સ્ત્રીઓમાં નોકરી / વ્યવસ્થામાં અંગે જાગૃતતા લાવવા પ્રયત્નો હાથ ધરવા જોઈએ સ્ત્રીઓ માટે રોજગારી તકો સર્જાય તે માટે તાલીમલક્ષી અને રોજગારલક્ષી કાર્યક્રમો કરવા જોઈએ.
4. બેવડી ભૂમિકા ભજવતી સ્ત્રીઓએ કુટુંબ સભ્યોનું માન-મર્યાદા ભંગ ન થાય તેવા વર્તન – વ્યવહાર કરવા જોઈએ.

અભ્યાસની મર્યાદા :

1. પ્રસ્તુત અભ્યાસ અમદાવાદ શહેરના આશ્રમ રોડ વિસ્તારના સરકારી ક્ષેત્રોમાં નોકરી કરતી પરણિત સ્ત્રીઓ પર હોવાથી સમાજની અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે સરખામણી કરી શકાય નહીં.
2. આ અભ્યાસમાં ફક્ત આશ્રમ રોડ ઉપર આવેલ સરકારી કચેરીમાં કામ કરતી સ્ત્રીનો ઉલ્લેખમાં કર્યો છે.
3. પ્રસ્તુત અભ્યાસ વર્તમાન પરિસ્થિતિનું આલેખન કર્યું છે. સમાજ ખૂબ ઝડપથી પરિવર્તન પામતી હોવાથી તેમાં ઝડપથી બદલાવ આવે છે. એટલે કે પ્રસ્તુત અભ્યાસ અમુક સમય સુધી લાગુ પડી શકાય.

ઉપસંહાર :

દીકરીઓ અને પરણિત સ્ત્રીઓ એ કોઈને કોઈ આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ, પોતાની કમાણી દ્વારા કુટુંબમાં આર્થિક રીતે મદદરૂપ બનવું જોઈએ. શહેરીકરણ, ઔદ્યોગિકરણ, શિક્ષણ ને કારણે આગામી વર્ષોમાં નોકરી કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યામાં વધારો થવાનો છે. જે સામાજિક, આર્થિક સાંસ્કૃતિક પરિવર્તનની શરૂઆત થઈ ચૂકી છે. ભવિષ્યના વર્ષોમાં સ્ત્રી બાળકો અને સમગ્ર સમાજના વિકાસ પર અસર થવાની છે. આ અસર કેટલી હકારાત્મક અને કેટલીક નકારાત્મક હશે. તેનો ખ્યાલ ભવિષ્યના વર્ષોમાં આવશે. તેનો ચોક્કસ ખ્યાલ મેળવવા ક્ષેત્રકાર્ય પર સંશોધનની ખૂબ જ આવશ્યકતા છે. તેમાં બે મત નથી.

સંદર્ભ સૂચિ

- I. દેસાઈ, નીરા (1936) 'ભારતીય સમાજમાં સ્ત્રી જીવન', આર. આર. શેઠ કંપની, મુંબઈ.
- II. મકવાણા, રમેશ (2009), 'એકવીસમી સદીમાં મહિલાઓનું સ્થાન અને ભૂમિકા', પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, અમદાવાદ.
- III. રાવલ ચંદ્રિકા (2012) જેન્ડર અને વિકાસ, પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, અમદાવાદ.
- IV. દેસાઈ, અરવિંદરાય એન. (1983) 'સામાજિક સંશોધન પદ્ધતિઓ' યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.
- V. ભારતીયબેન જે. રાયમદા (2006) "અપરણિત સ્ત્રીઓના કેટલાક પાસાઓનો અભ્યાસ" પી. એચ. ડી. (મહાનિબંધ)
- VI. www.censusindia.co.in
- VII. <http://www.catalyst.org./knowledge/woman-labour-force-india>.

ડો. જી. સી. પટેલ
માર્ગદર્શક શ્રી
ગુજરાત યુનિવર્સિટી
અમદાવાદ

સ્વીટ્ઝ સક્સેના
Phd Scholar

Copyright © 2012 – 2018 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat